

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ «МЕДИЧНА ДОПОМОГА» ТА «МЕДИЧНА ПОСЛУГА»

CURRENT PROBLEMS IN DISTINGUISHING TERMS «MEDICAL CARE» AND «MEDICAL SERVICE»

Чорноус А.Г.,

магістрант юридичного факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена дослідженню юридичної природи таких правових категорій, як «медична допомога» та «медична послуга». Досліджено співвідношення існуючого правового регулювання та наявних наукових надбань з метою подальшого розмежування зазначених категорій, запропоновано власні дефініції.

Ключові слова: публічне управління, медична допомога, медична послуга, охорона здоров'я, безкоштовна допомога.

Статья посвящена изучению юридической природы таких правовых категорий, как «медицинская помощь» и «медицинская услуга». Изучено соотношение существующего правового регулирования и имеющихся научных достижений с целью дальнейшего разграничения указанных категорий, предложены собственные дефиниции.

Ключевые слова: публичное управление, медицинская помощь, медицинская услуга, здравоохранение, бесплатная помощь.

The article is devoted to the research of the legal nature of such legal categories as «medical care» and «medical service». The correlation between the existing legal regulation and scientific papers was studied in order to distinguish the particular categories, own definitions were proposed.

Key words: public administration, health care, medical services, public health, free assistance.

Постановка проблеми. Актуальність даної теми обумовлена тим, що незважаючи на беззаперечну важливість забезпечення належного рівня охорони здоров'я громадян в будь-якій державі, наразі в Україні все ще не врегульовано на законодавчому рівні розмежування понять «медичної допомоги» та «медичної послуги», не дивлячись на величезну кількість нормативно-правових актів, що раніше зачіпали це питання. Беручи до уваги важливість здоров'я як однієї з найважливіших цінностей людини, його охорона набуває все більшого значення в умовах сучасного цивілізованого суспільства.

Метою роботи є дослідження вже існуючих визначень «медичної допомоги» та «медичної послуги», їх порівняльний аналіз. Також за мету поставлено визначення поточного рівня правової регламентації запропонованих термінів та надання пропозицій щодо усунення нині існуючих недоліків правової визначеності та практичної імплементації понять «медичної допомоги» та «медичної послуги».

Основним завданням даної статті є визначення сутності правових категорій «медичної допомоги» та «медичної послуги», а також розробка рекомендацій по розмежуванню зазначених понять.

Стан дослідження. У законодавстві поняття «медична допомога» та «медична послуга» не мають достатньо чіткого законодавчого закріплення, незважаючи на необхідність та широке застосування зазначених термінів. На нашу думку, законодавче визначення зазначених термінів сприятиме підвищенню ефективності реалізації державою та її органами державної політики в сфері охорони здоров'я, а громадянами – своїх конституційних прав на охорону здоров'я.

Питаннями охорони здоров'я людини займалися такі науковці, як Антонов С.В., Майданик Р.А., Михайлов С.В., Сироткіна А.О., Смотров О.І., Штерн К.В. та інші науковці. Однак, незважаючи на велику кількість публікацій, направлених на дослідження проблематики розмежування таких правових категорій, як «медична допомога» та «медична послуга», вкрай мало робіт спрямовані саме на їх розмежування та визначення напрямків

Виклад основного матеріалу. Для початку вважаємо доцільним визначитися з такими поняттями, як «медична допомога» та «медична послуга».

В преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) говориться, що здоров'я – це не тільки відсутність хвороб або фізичних дефектів, а стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя. Проте повне фізичне і душевне благополуччя може визначати лише ідеальне здоров'я, якого практично не буває. Також вважається, що здоров'я – це нормальний стан організму, який характеризується оптимальною саморегуляцією, повною узгодженістю при функціонуванні всіх органів та систем, рівновагою поміж організмом та зовнішнім середовищем при відсутності хворобливих проявів. Отже, можна сказати, що здоров'я – це здатність організму перебувати в рівновазі з навколишнім середовищем.

Так, відповідно до «Основ законодавства України про охорону здоров'я» від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ здоров'я – це стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб і фізичних вад, а охорона здоров'я – це система заходів, які здійснюються ор-

ганами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, медичними та фармацевтичними працівниками і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя.

У свою чергу, відповідно до статті 49 Конституції України у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.

Згідно з Рішенням Конституційного Суду України за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 встановлено, що положення частини третьої статті 49 Конституції України «у державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» треба розуміти так, що у державних та комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається всім громадянам незалежно від її обсягу та без попереднього, поточного або наступного їх розрахунку за надання такої допомоги.

Поняття медичної допомоги, умови запровадження медичного страхування, у тому числі державного, формування і використання добровільних медичних фондів, а також порядок надання медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги, на платній основі у державних і комунальних закладах охорони здоров'я та перелік таких послуг мають бути визначені законом.

На даний час на законодавчому рівні визначено питання щодо оплати профілактичних медичних оглядів неповнолітніх, вагітних жінок, працівників підприємств, установ і організацій зі шкідливими і небезпечними умовами праці, військовослужбовців та осіб, професійна чи інша діяльність яких пов'язана з обслуговуванням населення або підвищеною небезпекою для оточуючих (Основи законодавства України про охорону здоров'я, Кодекс законів про працю України (стаття 169), Закони України «Про захист населення від інфекційних хвороб» (стаття 21), «Про охорону праці» (стаття 17)), які проводяться відповідно за рахунок бюджетних асигнувань на утримання закладів охорони здоров'я та власників підприємств, установ, організацій.

Крім того, враховуючи рішення Конституційного Суду України за конституційним поданням 66 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти» (справа про платні медичні послуги) від 25 листопада 1998 року № 15-рп/98, до медичних послуг,

що надаються за плату, можна віднести послуги, що надаються згідно з функціональними повноваженнями вищими медичними навчальними закладами та науково-дослідними установами відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 року № 1138 «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах охорони здоров'я та вищих медичних закладах освіти».

Як це зазначено у рішенні Конституційного Суду від 25 листопада 1998 року, Конституція України, «Основи законодавства України про охорону здоров'я» та інші нормативні акти не розкривають зміст поняття «медична допомога».

Разом з тим у медичній науці поняття «медична допомога» переважно охоплює лікування, профілактичні заходи, які проводяться при захворюваннях, травмах, пологах, а також медичний огляд та деякі інші види медичних робіт. Зміст же близького до «медичної допомоги» поняття «медична послуга» до цього часу залишається невизначеним не тільки в нормативних актах, зокрема і в названій Постанові Кабінету Міністрів України, а й у медичній літературі.

При цьому згідно з рішенням Конституційного Суду у справі за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положення частини третьої статті 49 Конституції України «У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно» (справа про безоплатну медичну допомогу) від 29 травня 2002 року № 10-рп/2002 визначено, що не забороняється положенням статті 49 Конституції України щодо безоплатності медичної допомоги можливість надання громадянам медичних послуг, які виходять за межі медичної допомоги (за термінологією Всесвітньої організації охорони здоров'я – «медичних послуг другорядного значення», «парамедичних послуг»), у зазначених закладах за окрему плату. На нашу думку, необхідно чітко визначити та затвердити перелік медичних послуг, що надаються за плату.

Стосовно правової природи відносин з надання медичної допомоги, медичних послуг у науковій літературі обґрунтовуються чотири основні позиції. Одні вчені (Суховерхий В.Л., Ойгензихт В.А., Савицька А.М., Малеїн М.С.) відносять з приводу надання медичної допомоги вважають предметом цивільно-правового регулювання. Прихильники цього підходу свою позицію обґрунтовують тим, що основою надання медичної допомоги є договір, цивілістичний за своєю природою [6, с. 54].

Згідно з другим підходом, запропонованим Петровим Г.І., відносять з приводу медичного обслуговування належать до галузі адміністративного права. У 70–80-х роках ХХ століття сформувалася позиція, яка ґрунтувалася на тезі про визнання медичної допомоги одним із видів соціального забезпечення. Прихильники «медичного права» предметом цієї галузі визнавали комплекс суспільних відносин з приводу лікування захворювань, суб'єктами яких виступають державні медичні установи. Вони обґрунтували якісну своєрідність цих суспільних відносин визнання сутності медичного права як соціального права.

Деякі вчені (Іванова Р., Тарасова В.) розглядають медичне право як підгалузь права соціального забезпечення, аргументуючи цей висновок тісним зв'язком охорони здоров'я з державою, а медичне обслуговування розглядають як форму державних соціальних гарантій, подібну до пенсійного забезпечення.

Четверта позиція ґрунтується на визнанні права охорони здоров'я комплексною галуззю права (законодавства). Лікарським (медичним, охороноздоровчим) правом, або правом про охорону здоров'я, визнається система нормативних актів (норм), що регулюють організаційні, майнові, особисті відносини, які виникають у зв'язку з проведенням санітарно-епідеміологічних заходів з наданням лікувально-профілактичної допомоги громадянам.

Задоволення потреб в сфері охорони здоров'я за допомогою надання медичних послуг спрямоване на досягнення певної мети – поновлення або збереження здоров'я, підвищення санітарної культури, запобігання захворюванням та інвалідності, підтримання поновлення працездатності, реабілітації хворих та інвалідів. Саме тому деякі автори правовідносини між хворим та лікувальним закладом визнають зобов'язаннями немайнового характеру [4, с. 600].

Особливість предмета договору про надання медичних послуг полягає в тому, що його неможливо звести до обмеженого кола дій. Жоден лікар повною мірою не може гарантувати не лише результат лікування, а й обсяг медичних дій. Вибір способів методів лікування хворого зумовлений станом здоров'я, анатомічними, фізіологічними особливостями хворого.

При цьому за критерієм оплатності всі види медичних послуг можна поділити на дві групи: послуги, які надаються за плату, та безоплатні послуги. До першої групи послуг, залежно від характеру правовідносин, відносять протезування, лікування в стоматології, окремі види діагностики, надання послуг у сфері нетрадиційної медицини, послуги пластичної хірургії тощо. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1996 року «Про затвердження переліку платних послуг, які надаються в державних закладах освіти» встановлений вичерпний обсяг таких послуг [2, с. 92].

Разом з тим безкоштовно має бути надана медична допомога у випадках критичного стану, який потребує невідкладної допомоги, а також всі інші передбачені законом медичні послуги. Щодо правової характеристики медичних послуг, то розгляд даного питання слід розпочати з надання цивільно-правового визначення послуги взагалі.

Хоча більшість вчених й розмежує поняття «медична послуга» та «медична допомога» за критерієм оплатності, проте існує і позиція щодо їх отождолення [9, с. 3].

Заслуговує на увагу позиція, відповідно до якої медична послуга є більш широкою категорією, що пояснюється особливостями результату діяльності при наданні медичних послуг і допомоги. Так, на думку Антонова С.В., медична допомога завжди спрямована на досягнення лікувального, діагностичного або про-

філактичного результату, а при наданні медичної послуги може досягатися не тільки лікувальний (відновлювальний) результат, а ще й додатковий естетичний ефект. Таким чином, у межах медичної послуги може надаватися не лише допомога, а й додаткові послуги естетичного характеру [1, с. 38].

Однак, на нашу думку, з даним твердженням погодитися не можна, по-перше, з огляду на те, що відповідно до приписів статті 3 «Основ законодавства України про охорону здоров'я» здоров'я – це стан повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб і фізичних дефектів. Основною метою надання медичної допомоги є підтримання чи відновлення певного стану здоров'я, однак очевидно, що у разі надання медичної послуги також надається медична допомога, навіть якщо метою послуги була суто естетична складова.

По-друге, при такому тлумаченні співвідношення двох понять про визнання певних дій медичною послугою можна говорити лише за наявності естетичної складової, що не відповідає дійсності.

Однак незважаючи на очевидну необхідність забезпечення належного рівня правового регулювання реалізації конституційних прав на охорону здоров'я, наразі в чинному законодавстві України відсутні легальні визначення понять «медичної послуги» та «медичної допомоги».

Спробою усунути теоретичний правовий нігілізм став законопроект «Про внесення змін до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (щодо визначення дефініцій «медична допомога» та «медична послуга»)» від 05 червня 2013 року № 2235а, завданням якого було вдосконалення поняття «медична допомога» та визначення дефініції «медична послуга» з метою усунення неоднозначності при їх тлумаченні та використанні.

Згідно з новою редакцією абзацу 3 статті 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» поняття «медична допомога» визначалося як комплекс діагностичних та лікувально-профілактичних та реабілітаційних заходів, що забезпечуються професійно підготовленими медичними працівниками з метою профілактики захворювань, встановлення діагнозу, усунення чи зменшення симптомів захворювання чи патологічного стану з метою покращення чи відновлення стану здоров'я, а також у зв'язку з вагітністю та пологами.

Окрім цього, зазначеним законопроектом термін «медична послуга» визначався як послідовно визначені дії або комплекс дій медичних працівників, спрямованих на профілактику, діагностику, лікування захворювання та реабілітацію, які мають самостійне закінчене значення і певну ціну.

Однак згідно з відомостями, розміщеними на офіційному порталі Верховної ради України, зазначений законопроект відхилено та знято з розгляду.

Очевидно, що впровадження подібних легальних визначень в українське законодавство мало б позитивний ефект для подальшої правової регламентації механізму реалізації охоронюваних законом прав громадян щодо охорони здоров'я.

Саме існуюча законодавча невизначеність, що виявляється у відсутності нормативних визначень таких основоположних понять в сфері охорони здоров'я, як «медична послуга» і «медична допомога» і створює поштовх для науковців надавати власні визначення зазначених термінів.

Як зазначає Р.А. Майданик, наразі правова доктрина і правозастосовна практика досі не сформували одностайного правового підходу до розуміння питань співвідношення «медичної послуги» і «медичної допомоги». В юридичній літературі такі правові категорії нерідко розглядають як частину та ціле, як однопорядкові категорії або як загальне та частину.

На думку Р.А. Майданика, від інших видів послуг медичну послугу відрізняє, перш за все, її об'єкт, а саме організм людини [5, с. 52]. Метою отримання медичних послуг є бажання пацієнта підтримати або покращити стан свого здоров'я, під яким ми розуміємо стан повного фізичного та духовного благополуччя, а не тільки відсутність фізичних дефектів у людини.

На його думку, медична послуга – це діяльність лікаря щодо підтримання і покращення здоров'я пацієнта, корисні властивості якої здатні задовольнити потреби споживача послуги безпосередньо під час здійснення цієї діяльності і результат якої не знаходить свого матеріального втілення, в той час як медична допомога, поняття, тісно пов'язане з медичними послугами, охоплює лікування, профілактичні заходи, які проводяться при захворюваннях, травмах, пологах, а також медичний огляд та деякі інші види медичних робіт, що спрямовані на діагностику або покращення стану пацієнта [7, с. 169].

Зокрема, заслуговує на увагу ідея про співвідношення таких понять, як загальне та частина. Прихильники цього підходу під медичною допомогою розуміють «правомірне втручання фахівця в галузі медицини у фізичну або (та психічну) сферу існування людини, обумовлене станом її здоров'я, з метою рятування життя, поліпшення стану, поновлення здоров'я». При цьому змістом права на медичну допомогу визнається «сукупність повноважень носія цього права у вигляді права на звернення за допомогою або на відмову від неї, права на вибір лікаря, на участь у власному лікуванні, на вибір методів лікування, права на самолікування» [4, с. 8].

Схожої думки дотримується Олена Беденко-Зваридчук, яка визначає медичну діяльність як будь-які заходи, що спрямовані на охорону здоров'я, збереження життя людини, профілактику захворювань і які провадяться співробітниками лікувально-профілактичних закладів будь-якої форми власності або медичним працівниками, які займаються приватною практикою.

На її думку, медична послуга – це одна із складових медичної допомоги, взаємовідносини щодо надання якої визначаються договором про надання медичної послуги. При цьому така послуга не тотожна медичній допомозі, тому що медична допомога ширша за своїм змістом [8, с. 216].

Водночас у науковій літературі слушно підкреслюється можливість існування ситуацій, за яких ці поняття можуть збігатися. Так, людина, що перебуває у критичному стані, потребує допомоги, яка включає надання медичних послуг. Медична допомога надається громадянам в екстремальних ситуаціях (стихийне лихо, катастрофи, аварії, масові отруєння, епідемії тощо). В окремих випадках медичні послуги надаються за відсутності відносин медичної допомоги, коли медичне втручання не пов'язане з хворобою клієнта. Йдеться про «медичні послуги, які не зумовлюються необхідністю надання допомоги, а є різновидом послуг, замовником яких виступає здорова фізична особа. Зокрема, до таких медичних послуг належать послуги, пов'язані з пластичною хірургією, корекцією статі тощо. Разом з тим, якщо така фізична особа зазнає психологічних страждань, наслідками яких є нервові втручання, мову слід вести вже про надання саме медичної допомоги» [5, с. 601]. Так, Н. Гайдай ототожнює його з терміном «медична допомога» і зазначає, що і медична допомога, і медичні послуги є медичною діяльністю, під якою можна розуміти комплекс заходів, що здійснюються в межах єдиного процесу профілактики, діагностики, лікування та реабілітації пацієнта [3, с. 55].

Висновки. В розрізі існуючих недоліків правового регулювання надання медичної допомоги та медичних послуг варто відмітити відсутність окремого нормативно-правового акту, що консолідовано врегулював би надання безоплатної медичної допомоги в сфері охорони здоров'я. Оскільки законодавче розмежування понять медичної допомоги та медичних послуг відсутнє, на практиці виникають численні проблемні питання реалізації конституційного права громадян на надання безоплатної медичної допомоги в силу її невизначеності. Так, невідомо, які з існуючих нині видів медичної допомоги мають охоплюватися приписами статті 49 Конституції України та безоплатно надаватися в закладах охорони здоров'я в Україні (екстрена, первинна, вторинна, третинна (спеціалізована) або паліативна медична допомога).

Проаналізувавши існуючу законодавчу базу в сфері охорони здоров'я, що є дотичною до таких категорій, як «медична допомога» та «медична послуга», автор пропонує дефініцію медичної допомоги як сукупності безоплатних діагностичних, лікувально-профілактичних та реабілітаційних заходів, спрямованих на підтримання чи відновлення певного стану фізичного та/або душевного здоров'я. При цьому медичною послугою можна визначити особливий різновид послуг, направлених на профілактику захворювань, підтримання та покращення стану фізичного та/або душевного здоров'я людини, що мають визначену вартість.

Слід звернути увагу на необхідність якомога скорішого правового визначення законодавцем зазначених правових понять з метою максимально ефективної реалізації та захисту конституційно закріплених прав і свобод людини і громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Антонов С.В. Цивільно-правова відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю при наданні платних медичних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С.В. Антонов ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2006. – 204 с.
2. Бедрик І.О. Договір про надання платних медичних послуг та інформована згода пацієнта на медичне втручання: реалії у приватній стоматологічній практиці (за матеріалами українських дослідників) / І.О. Бедрик // Економіка та держава. – 2007. – № 11. – С. 92–94.
3. Гайдай Н. Правове регулювання та особливості договорів про надання медичних послуг / Н. Гайдай // Юридичний журнал. – 2010. – № 10. – С. 55–58.
4. Крилова О.В. Цивільно-правове регулювання відносин по наданню медичної допомоги : автореф. ... дис. канд. юрид. наук. – Одеса, 2006. – С. 8–9.
5. Крилова О.В. Договори про надання медичних послуг / О.В. Крилова // Цивільне право України : в 2 т. Т. 2. / О.В. Крилова ; за ред. Є.О. Харитонова, Н.Ю. Голубевої. – Х. : ТОВ «Одіссей». – 2008. – 602 с.
6. Майданик Р.А. Договір про надання медичних послуг / Р.А. Майданик // Медичне право. – 2010. – № 5. – С. 52–66.
7. Майданик Р.А. Договір про надання медичних послуг / [Р.А. Майданик, А.Б. Пермяков] // Договірне право. Особлива частина : [навчальний посібник] ; за заг. ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Т.В. Боднар. – К. : Юрінком Інтер. – 2009. – 254 с.
8. Чехун О.В. Надання платних послуг: цивільно-правові аспекти / О.В. Чехун // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 213–215.
9. Штерн К.В. Медицинская услуга с позиций определения понятия медицинской помощи / К.В. Штерн // Медицина в Кузбассе. – 2007. – № 4. – С. 3–6.